שישראל ייענשו בְּגִלְגֹּל מְנַשֶּׁה, דִּלְמָא עֲבַד תְּשׁוּבָה – שלא עשה תשובה על חטאיו, והחטיא את כל ישראל אחריו.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הָאוֹמֵר מְנַשֶּׁה אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, מַרְפֶּה – מחליש יְדֵיהֶן שֶׁל בַּעֲלֵי תְּשׁוּבָה, שימנעו מלעשות תשובה, כיון שיחששו שתידחה תשובתם כמו שנדחתה תשובתו של מנשה.

מביאה הגמרא ברייתא בענין זה: דְּתָנֵי תַּנָּא קַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן – שהרי שנה אחד החכמים שהיה שונה ברייתות לפני רבי יוחנן, מְנַשֶּׁה עָשָׂה תְּשׁוּבָה במשך (ל)שִׁלְּשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים, והראיה לכך, דִּכְתִיב (מלכים ב׳ כא א, ג) בֶּן שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָיִם, וַיַּעַשׂ (הרע) [אֲשֶׁר] כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, ומשמע שעבד מנשה עבודה זרה כשיעור השנים שעבדה אחאב, וּמָה שנים מָלַךְ אַחְאָב, עֶשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין – עשרים ושתים שנה (מלכים א׳ טז כט), וּמְנַשֶּׁה כַּמָּה מָלַךְ, חֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שנים, כאמור בפסוק לעיל, דַּל מִינַּייהוּ עֶשְׂרִים וְתַרְתֵּין – הורד עשרים ושתים שנה שחטא מאותם חמישים וחמש שנה שמלך, פַּשׁוּ לְהוּ תְּלָתִין וּתְלָת – נשארו שלשים ושלש שנה שבהם עשה מנשה תשובה.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, מַאי דִּכְתִיב (דהי״ב ב׳ לג יג) וַיִּשְׁמַע אֵלָיו וַיֶּחְתַּר לוֹ, והרי וַיֶּעְתַּר לוֹ מִיבָּעֵי לֵיהּ – היה הנביא צריך לכתוב, אלא מְלַמֵּד שֶׁעָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּמִין מַחְתֶּרֶת בָּרָקִיעַ כְּדֵי לְקַבְּלוֹ בִּתְשׁוּבָה, והוצרך הקדוש ברוך הוא לעשות לו מחתרת זו מִפְּנֵי מִדַּת הַדִּין שקיטרגה ואמרה שלא יקבלוהו בתשובה.

הגמרא דורשת לשונות שנאמרו לגבי מלכי יהודה: וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, מַאי דִּכְתִיב (ירמיה כז א) בְּרֵאשִׁית מַמְלְכוּת יְהוֹיָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ, וּכְתִיב (שם כח א) בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת צִדְקִיָּה, מדוע נכתבה כאן לשון 'בראשית', וְכִי עַד הַאִידָּנָא לָא חֲווֹ מָלְכֵי – וכי עד עתה לא היו מלכים בישראל, ואם משום שזו היתה תחילת מלכותם, היה הנביא אומר 'בשנה הראשונה', אֶלָּא יש לדרוש מלשון זו שבִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחְזִיר אֶת הָעוֹלָם כּוּלּוֹ לְתוֹהוּ וָבוֹהוּ כמו שהיה בזמן בראשית, בִּשְׁבִיל יְהוֹיָקִים שהיה מלך רשע, אך נִסְתַּכֵּל הקדוש ברוך הוא בְּאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ שהיו צדיקים, וְנִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ. וכמו כן בִּקֵּשׁ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחְזִיר אֶת הָעוֹלָם כּוּלּוֹ לְתוֹהוּ וָבוֹהוּ בִּשְׁבִיל דּוֹרוֹ שֶׁל צִדְקִיָּה, שהיו רשעים, נִסְתַּכֵּל בְּצִדְקִיָּה שהיה מלך צדיק, וְנִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ. מקשה הגמרא: והרי בְּצִדְקִיָּה נֶאֱמַר כְּתִיב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה׳ (דהי״ב ל״ו יב). מתרצת הגמרא: כוונת הפסוק היא שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ של צדקיה לְמְחוֹת בבני דורו, וְלֹא מִיחָה בהם, אבל הוא עצמו היה מלך צדיק.

הגמרא דורשת פסוקים נוספים על מלכי יהודה: וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, מַאי דִּכְתִיב (משלי כט ט) אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט אֶת אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כָּעַסְתִּי עַל אָחָז בן יותם מלך יהודה, וְנִתַּתִּיו בְּיַד מַלְכֵי דַּמֶּשֶׂק, ובמקום לשוב בתשובה הלך אחז וַיִּזְבַּח וַיְקַטֵּר (לֵאלֹהֵיהֶם), שֶׁנֶּאֱמַר (דהי״ב כח כג) וַיִּזְבַּח לֵאלֹהֵי דַּרְמֶשֶׂק הַמַּכִּים בּוֹ וַיֹּאמֶר [כִּי] אֱלֹהֵי מַלְכֵי אֲרָם הֵם מְעַזְּרִים אוֹתָם לָהֶם אֲזַבֵּחַ וְיַעְזְרוּנִי וְהֵם הָיוּ [לוֹ] לְהַכְשִׁילוֹ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל. וכאשר שִׂחַקְתִּי עִם אֲמַצְיָה – הראתי פנים שוחקות לאמציה בן יואש מלך יהודה, וְנָתַתִּי מַלְכֵי אֱדוֹם בְּיָדוֹ, ובמקום להודות לה׳ שעזרו, הֵבִיא את אֱלֹהֵיהֶם וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דהי״ב כה יד) וַיְהִי אַחֲרֵי (כן) בֹּא אֲמַצְיָה מֵהַכּוֹת אֶת אֲדוֹמִים וַיָּבֵא אֶת אֱלֹהֵי בְּנֵי שֵׂעִיר וַיַּעֲמִידֵם [לוֹ] לֵאלֹהִים וְלִפָּנֵיהֶם יִשְׁתַּחֲוֶה וְלָהֶם יְקַטֵּר, וזהו פירוש הפסוק במשלי, 'איש חכם' הוא כינוי לקב״ה, שעושה משפט עם 'איש כסיל', שזה כינוי לאחז ולאמציה מלכי יהודה, 'ורגז ושחק ואין נחת', בין כשהיה רוגז עליהם ומענישם ובין כשהיה מראה להם פנים שוחקות ועוזרם, לא היו עושים נחת רוח לפניו אלא היו מורדים בו ועובדים עבודה זרה.

אָמַר רַב פָּפָּא, חֵיינוּ דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי – זהו מה שרגילים בני אדם לומר כשמתווכחים עם אדם, כָּבֵי לֵיהּ לְמָר דִּלְמָא יָדַע, חֵיכֵי לְמָר דִּלְמָא יָדַע – בין אם מראים לו פנים קשות וגורמים לו לבכי, אינו מבין, ובין אם מראים לו פנים מחייכות אינו מבין, וַוי לֵיהּ לְמָר דִּלְמָא יָדַע בֵּין טַב לְבִישׁ – אוי לו לאותו אדם שאינו מבדיל בין טוב לרע.

הגמרא מביאה מימרא נוספת של רבי יוחנן בשם רשב״י: נאמר בפסוק לאחר שכבש נבוכדנצר את ירושלים, וַיִּבְאוּ כָּל [שָׂרֵי] מֶלֶךְ בָּבֶל (ויבאו) [וַיֵּשְׁבוּ] בְּשַׁעַר הַתָּוֶךְ (ירמיה לט ג), אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי, מהו המקום המכונה 'שער התוך', יש לדורשו כאילו נאמר 'שער חתוך', והיינו מָקוֹם שֶׁמְּחַתְּכִין בּוֹ הֲלָכוֹת – הר הבית והעזרה, ששם היו יושבים הסנהדרין ופוסקים הלכות. אָמַר רַב פָּפָּא, חֵיינוּ דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי – זהו מה שרגילים בני אדם לומר, בַּאֲתָרָא דְּמָרֵיהּ תְּלָא לֵיהּ זֵיינֵיהּ – באותו מקום שבעל הבית היה תולה את כלי זיינו ומלחמתו, תָּמָן קוֹלְבָּא רָעָיָא קוֹלְתֵּיהּ תְּלָא – שם תולה הרועה הנבל את כדו, כלומר, באותו מקום שחכמי הסנהדרין היו פוסקים הלכות, שם ישבו שרי בבל הרשעים לדון את דיניהם.

הגמרא מביאה כמה מימרות שאמר רב חסדא בשם רבי ירמיה בר אבא: (סִימָן לדרשות אלו, עַל שַׁדֵּהּ – 'על שדה איש עצל עברתי'. בָּתִּים' – ארבע כתות שאינן מקבלות פני שכינה. לֹא תְאוּנָה' – 'לא תאונה אליך רעה').

אָמַר רַב חִסְדָּא, אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, מַאי דִּכְתִיב – כיצד יש לדרוש את הפסוק במשלי (כד ל-לא) עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֲסַר לֵב, וְהִנֵּה עָלָה כֻּלּוֹ קִמְשׂוֹנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרוּלִים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה, כך יש לדורשו, 'עַל שְׂדֵה אִישׁ עָצֵל עָבַרְתִּי', זֶה אָחָז, והוא קרוי עצל לפי שחתם את התורה שלא יעסקו בה, ובטל את העבודה, כמבואר להלן (ע״ב). 'וְעַל כֶּרֶם אָדָם חֲסַר לֵב', זֶה מְנַשֶּׁה, שמחק את שמות ה' מספר התורה, והרס את המזבח (שם), וכיון שעשה כן רק כדי להכעיס את ה' הוא מכונה 'חסר לב', שזהו כינוי לאדם הסבור להכעיס את שכנגדו, ובאמת אינו מכעיסו אלא רק גורם הפסד לעצמו. 'וְהִנֵּה עָלָה כֻּלּוֹ קִמְשׂוֹנִים' – מין קוצים, זֶה אָמוֹן, שביטל את העבודה לגמרי, עד שהעבבישים ארגו את קוריהם על גבי המזבח (שם), ובאילו כיסהו בקוצים. 'כָּסּוּ פָנָיו חֲרוּלִים' – מין קוצים, זֶה יְהוֹיָקִים, שכיסה את פניו מליהנות מאורו של הקדוש ברוך הוא, ואמר שאינו צריך לאורו אלא יכול להשתמש באור של זהבו (שם). 'וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה', זֶה צִדְקִיָּהוּ מלך יהודה שֶׁנֶּחֱרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו.

הגמרא מביאה מימרא נוספת של רב חסדא: וְאָמַר רַב חִסְדָּא, אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, אַרְבַּע כִּיתּוֹת – קבוצות אנשים אֵין מְקַבְּלוֹת פְּנֵי שְׁכִינָה, כַּת לֵצִים, כַּת שַׁקְרָנִים, כַּת חֲנִיפִים וְכַת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע. והמקור לכך, כַּת לֵצִים, דִּכְתִיב (הושע ז ה) 'מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת לוֹצְצִים', שהקדוש ברוך הוא מושך את עצמו בכיכול מלהתקרב לליצנים. כַּת שַׁקְרָנִים, דִּכְתִיב (תהלים קא ז) 'דֹּובֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי'. כַּת חֲנִיפִים, דִּכְתִיב (איוב יג טז) 'כִּי לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא'. כַּת מְסַפְּרֵי לָשׁוֹן הָרָע, דִּכְתִיב (תהלים ה ה) 'כִּי לֹא אֵל חֵפֶץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגוּרְךָ רָע', וכוונת הפסוק צַדִּיק אַתָּה ה', ולכן לֹא יִהְיֶה בְּמוֹנְךָ רָע – לא יגורו איתך אותם בני אדם רעים, והפסוק עוסק במספרי לשון הרע, שהרי בהמשך המזמור נאמר (שם ה ז) 'תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב ה'', וכן נאמר שם (שם ה י) 'כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה [־נראים כאוהבים, והם אויבים], קִרְבָּם הַוּוֹת [־מחשבותיהם מרמה] קֶבֶר פָּתוּחַ גְּרוֹנָם [־כקבר הבולע את המת כך גרונם בולע בני אדם בדיבורם] לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן' [־לדבר בלשון חלקלקות].

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה בַּר אַבָּא, מַאי דִּכְתִיב – כיצד יש לדרוש את הפסוק בתהלים (צא י) לֹא תְאוּנֶה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ, כך היא הדרשה: 'לֹא תְאוּנֶה אֵלֶיךָ רָעָה' שֶׁלֹּא יְשַׁלּוֹט (כהן) [כֹּהֵן] יֵצֶר הָרָע, 'וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ', שֶׁלֹּא תִּמְצֵא אִשְׁתְּךָ סַפֶּק נִדָּה בְּשָׁעָה שֶׁתָּבֹא מִן הַדֶּרֶךְ, ש'אהל' הוא כינוי לאשתו של האדם (מו״ק ז:), וכשבא מן הדרך ומוצאה ספק נדה, יצרו תוקפו ואומר לו שמא טהורה היא, ובוחנם אתה נמנע מלקרב אליה. דָּבָר אַחֵר, 'לֹא תְאוּנֶה אֵלֶיךָ רָעָה', שֶׁלֹּא יְבַעֲתוּךָ חֲלוֹמוֹת רָעִים וְהִרְהוּרִים רָעִים, 'וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ', שֶׁלֹּא יְהֵא לְךָ בֵּן אוֹ תַּלְמִיד שֶׁמְּקַדְּרִים תַּבְשִׁילוֹ בָּרַבִּים – שיצא לתרבות רעה.

מזמור זה שבתהלים נאמר על שלמה המלך ומבארת הגמרא מי

המשך בעמוד קכג

ברכו בכל הברכות הללו. אומרת הגמרא: **עַד כָּאן** – עד הפסוק
'ונגע לא יקרב באהלך', **בֵּרְכוּ אָבִיו** – דוד המלך, שכן דרך האב
לברך את בנו בדברים אלו, של יצר הרע והרהורים רעים
וכדומה, **מִכָּאן וְאֵילָךְ** – מפסוק זה והלאה, **בֵּרַכְתּוּ אִמּוֹ**, שמתוך
רכות הלב של האם היא מברכתו שינצל מאבני נגף ושדים, ולכן
אמרה לו (שם צא יא־יג) 'כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ, עַל
כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ' וְגוֹ' פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ, עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹוךְ' וְגוֹ'
תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין'. **עַד כָּאן בֵּרְכוּ אִמּוֹ, מִכָּאן וְאֵילָךְ** – מפסוק זה
והלאה **בֵּרַכְתּוּ שָׁטָיִם** – ברכתו השכינה, וכך אמרה לו,

'כִּי כִּי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׁגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי, יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ, אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי' (תהלים צא יד־טז), שרק הקדוש ברוך הוא יכול לומר דבר זה, שכיון ששלמה המלך חשק בי וירא ממני, לכן אפלטהו מכל צרה.

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב 'וְיִמְנַע מְרַשָּׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשְׁבֹּר' (איוב לח טו), מִפְּנֵי מָה האות עי"ן שֶׁל התיבה רְשָׁעִים תְּלוּיָה באויר שמעל שורת שאר האותיות, ונראה הדבר באילו אינה שייכת לתיבה זו וכתוב 'רשים' בלשון רבים, ללמדך, שֶׁבֵּיוָן שֶׁנַּעֲשָׂה אָדָם רָשׁ מִלְמַטָּה – שיש לו שונאים בעולם הזה, ואין רוח הבריות נוחה ממנו, נַעֲשָׂה רָשׁ מִלְמָעְלָה – הרי זה סימן שגם בשמים שונאים אותו.

שואלת הגמרא: וְלֹא נִכְתְּבֵיהּ כְּלָל – מדוע נכתבה האות עי"ן כשהיא תלויה, והרי אין צורך לכותבה כלל, והיה ראוי לכתוב רק 'רשים'. רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר תירצו קושיא זו, חַד מהם אָמַר, מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ שֶׁל דָּוִד המלך, שהיו לו שונאים בעולם הזה, ומכל מקום היה אהוב בשמים, ומשום כבודו לא נכתב דבר זה בפירוש בפסוק. וְחַד אָמַר, מִשּׁוּם כְּבוֹדוֹ שֶׁל נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה, שהיו לו שונאים רבים מאומות העולם, שביקשו להורגו על שבנה את בית המקדש. ולכן נכתבה שם האות עי"ן, שאפשר לקרוא את התיבה גם כ'רשעים', כדי ללמד שכלל זה נאמר רק לגבי רשעים, ולא לגבי צדיקים.

הגמרא מביאה ברייתא בענין מנשה מלך יהודה: תָּנוּ רַבָּנָן, מְנַשֶּׁה הָיָה שׁוֹנֶה – לומד חֲמִשִּׁים וְחֲמִשָּׁה פָּנִים – דרכים שונים בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים – ספר ויקרא, כְּנֶגֶד שְׁנֵי מַלְכוּתוֹ, שבכל שנה היה מפלפל בו ודורשו באופן חדש. אֶחָאָב היה שונה בו שִׁמְנִים וַחֲמִשָּׁה פנים. וְיָרָבְעָם היה שונה בו מֵאָה וּשְׁלֹשָׁה פנים.

תַּנְיָא בברייתא, הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, אַבְשָׁלוֹם שמרד בדוד אביו, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב' יח טו) 'וַיַּסִּבּוּ עֲשָׂרָה נְעָרִים נֹשְׂאֵי כְּלֵי יוֹאָב וַיַּכּוּ אֶת אַבְשָׁלוֹם וַיְמִיתוּהוּ', ויש לדרוש את כפל הלשון, 'וַיַּכּוּהוּ וַיְמִיתוּהוּ' לָעוֹלָם הַזֶּה, 'וַיְמִיתוּהוּ' לָעוֹלָם הַבָּא.

תַּנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר, אָחָז וַאֲחַזְיָה מלכי יהודה הרשעים, וְכֹל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּתוּב בָּהֶן 'וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'', לֹא חַיִּין לעולם הבא וְגם לֹא נִידּוֹנִין בגיהנם.

הגמרא מבארת את הפסוקים שנאמרו לגבי מנשה. נאמר בפסוק: 'וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד עַד אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת יְרוּשָׁלַיִם פֶּה לָפֶה לְבַד מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת יְהוּדָה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה'' (מלכים ב' כא טז), ומהו אותו דם נקי ששפך מנשה 'הרבה מאד', הָבָא תַּרְגִּימוּ – כאן, בבבל, פירשו שֶׁכוונת הפסוק לכך שהָרַג את יְשַׁעְיָה הנביא, שהיה אבי אמו. בְּמַעֲרָבָא אָמְרֵי – ובארץ ישראל פירשו, שֶׁעָשָׂה צֶלֶם שמשקלו מַשָּׂאוֹי אֶלֶף בְּנֵי אָדָם, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם היו נושאים אותו אלף בני אדם והוֹרֵג (אֶת) כּוּלָּם – היו כולם נהרגים מחמת כובד המשאוי.

אומרת הגמרא: כְּמַאן אָזְלָא הָא דְּאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חַנָּה – כפי איזה מהפירושים נאמרה מימרא זו של רבה בר בר חנה, 'שְׁקוּלָה נְשָׁמָה שֶׁל צַדִּיק אֶחָד כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם כּוּלּוֹ', כְּמַאן דְּאָמַר שכוונת הפסוק שאת יְשַׁעְיָה הָרַג מנשה, ועל זה אמר הפסוק 'עד אשר מילא את ירושלים פה לפה', ששקולה נשמתו של ישעיה כנגד כל העולם ולכן נחשב כאילו מילא את כל ירושלים חללים.

הגמרא מוסיפה להביא את חטאותיהם של מלכי יהודה. מקשה הגמרא: לגבי מנשה כְּתִיב (דה"י ב' לג ז) 'וַיָּשֶׂם אֶת פֶּסֶל הַסֵּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים', ומשמע שעשה רק פסל אחד, וּכְתִיב (שם לג יט) 'וְהָעֲמִיד הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִילִים', ומשמע שהעמיד כמה פסלים. מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, היה זה פסל אחד, אלא שֶׁבְּתְחִלָּה עָשָׂה לוֹ מנשה פַּרְצוּף אֶחָד – תמונת פנים אחת, וּלְבַסּוֹף עָשָׂה לוֹ אַרְבָּעָה פַּרְצוּפִים מארבעת צדדיו, כְּדֵי שֶׁמִּכל צד שתסתכן השכינה לבית המקדש תֵּרָאֶה שְׁכִינָה את פרצוף העבודה זרה וְתִתְעַוֵּם.

אומרת הגמרא: אָחָז מלך יהודה הֶעֱמִידוֹ – לאותו צלם בָּעֲלִיָּיה של בית המקדש, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב' כג יב) 'וְאֶת הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עַל הַגַּג עֲלִיַּת אָחָז' וְגו', ומכוונה העליה על שמו, כיון שהוא הניח שם את העבודה זרה. וּמְנַשֶּׁה בן בנו הֶעֱמִידוֹ בַּהֵיכָל עצמו, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כא ז)

'וַיָּשֶׂם אֶת פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בַּבַּיִת אֲשֶׁר אָמַר ה' אֶל דָּוִד וְאֶל שְׁלֹמֹה [בְּנוֹ] בַּבַּיִת הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת שְׁמִי לְעוֹלָם'. אָמַן בנו של מנשה הִכְנִיסוֹ לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כח ב) 'כִּי קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׁתָּרַע וְהַמַּסֵּכָה צָרָה מֵהִתְכַּנֵּס', וכך נדרש הפסוק, מַאי 'כִּי קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׁתָּרַע', אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, [כִּי] קָצַר הַמַּצָּע זֶה מְלוּכַת הַשְׁתָּרַר עָלָיו שְׁנֵי רֵעִים כְּאֶחָד – כביכול קטן הוא קדש הקדשים, ששם השכינה שורה, מכדי שיוכלו להיות בו גם השכינה וגם הצלם שהכניס שם אמון.

מבארת הגמרא את המשך הפסוק: מַאי 'וְהַמַּסֵּכָה צָרָה וְגוֹ' בְּהִתְכַּנֵּס', אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי, רַבִּי יוֹנָתָן מַטֵּי לְהַאי קְרָא הַיְינוּ קָא בָּכֵי – כשהיה רבי יונתן מגיע בלימודו לפסוק זה, היה בוכה, ואמר כך, מִי שֶׁכָּתַב בּוֹ – הקדוש ברוך הוא שנאמר עליו 'בּוֹנֵם כַּבַּד מֵי הַיָּם', שיכול להרחיב את העולם אפילו במקום המים, שיכול ליבש את המים ולעשות שם יבשה, הֲעָשָׂה לוֹ מַסֵּכָה צָרָה – תהיה לו אותה עבודה זרה 'צרה', כאשה שנשא בעלה אשה נוספת ונעשית 'צרה' לה, וזהו פירוש הפסוק 'והמסכה צרה', שכביכול נעשית אותה עבודה זרה 'צרה' לקדוש ברוך הוא.

[אָחָז בִּטֵּל אֶת הָעֲבוֹדָה] בבית המקדש, וְחָתַם אֶת הַתּוֹרָה שלא יעסקו בה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ח טז) 'צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמּוּדָי', ו'צור תעודה' היינו שבטל את עבודת הקרבנות שהיא מעידה שהשכינה שורה בישראל, ו'חתום תורה בלמודי' היינו שחתם את התורה. מְנַשֶּׁה קִדֵּר אֶת הָאֲזָכָרוֹת – מחק את שמות ה' שבספר התורה, וְהָרַס אֶת הַמִּזְבֵּחַ. אָמַן [שָׁרַף אֶת הַתּוֹרָה], וְהֶעֱלָה שָׁמְמִית עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ, שביטל את העבודה לגמרי, עד שהיו עכבישים אורגים עליו את קוריהם. אָחָז הִתִּיר אֶת הָעֲרָוָה – נעשית לו כהיתר, מתוך שהורגל בה. מְנַשֶּׁה בָּא עַל אִמּוֹ. אָמּוֹן בָּא עַל אִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (דה"י ב' לג כג) 'כִּי הוּא אָמּוֹן הִרְבָּה אַשְׁמָה', ובביאור הפסוק 'הרבה אשמה' נחלקו רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר, חַד מהם אָמַר, שֶׁשָּׁרַף אֶת הַתּוֹרָה, וְחַד אָמַר, שֶׁבָּא עַל אִמּוֹ. מספרת הגמרא: אָמְרָה לוֹ אִמּוֹ של אמון, כְּלוּם יֵשׁ לְךָ הַנָּאָה מִמָּקוֹם שֶׁיְּצָאתָ מִמֶּנּוּ, והרי אין לאדם הנאה מביאה זו. אָמַר לָהּ, כְּלוּם אֲנִי עוֹשֶׂה – הרי כל מה שאני עושה אינו לשם הנאה, אֶלָּא כדי לְהַכְעִיס אֶת בּוֹרְאִי.

מספרת הגמרא: כִּי אֲתָא – כשבא ומלך יְהוֹיָקִים בן יאשיהו, אָמַר, קָמַאי לָא יְדָעִי לְאַרְגְּוַויי – המלכים הראשונים שלפני לא ידעו להכעיס ולחרף את הקדוש ברוך הוא כמוני, וכך אמר, כְּלוּם אֲנִי צְרִיכִין אֶלָּא לְאוֹרוֹ – הרי כל מה שאנו צריכים את ה' הוא בשביל מאורותיו שמאיר לנו על ידי זריחת השמש, הרי יֵשׁ לָנוּ וְהַב פָּרְוַויים – שם זהב שאורו גדול, שֶׁאָנוּ מִשְׁתַּמְּשִׁין בּוֹ, יְתוֹל הקדוש ברוך הוא את אוֹרוֹ, ואיננו צריכים לו. אָמְרוּ לוֹ ליהויקים בני דורו שהיו צדיקים, וַהֲלֹא כֻּלָּהּ וְהַב שֶׁלּוֹ הוּא – של הקדוש ברוך הוא, שֶׁנֶּאֱמַר (חגי ב ח) 'לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת', ואף זהב פרויים בכללו, ואם כן עדיין אתה צריך את הקדוש ברוך הוא. אָמַר לָהֶם יהויקים, כְּבָר נְתָנוֹ לָנוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטו טז) 'הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַה' וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי הָאָדָם'.

אָמַר לֵיהּ רָבָא לְרָבָּה בַּר מָרִי, מִפְּנֵי מָה לֹא מָנוּ אֶת יְהוֹיָקִים בכלל המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, מִשּׁוּם דִּכְתִיב בֵּיהּ – וכי יתכן שזהו מחמת שנאמר בו (דה"י ב' לו ח) 'וַיֵּתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְתוֹעֲבֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּמְצָא עָלָיו', ודרשו חכמים מַאי 'וְהִנֵּמְצָא עָלָיו', רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר נחלקו בדבר, חַד אָמַר שֶׁחָקַק שֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים עַל אַמָּתּוֹ, מתוך שהיה דבוק בעבודה זרה, וְחַד אָמַר שֶׁחָקַק שֵׁם שָׁמַיִם עַל אַמָּתּוֹ, כדי לבזות את שם ה', כלומר, וכי מפני שעשה מעשה רשע שכזה לא מנאוהו, והרי אדרבה, כיון שהרשיע כל כך היו צריכים למנותו בין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא.

אָמַר לֵיהּ רבה בר מרי, את הטעם שלא מנו את יהויקים בְּמַלְכִים שאין להם חלק לעולם הבא, לֹא שָׁמַעְתְּ, אבל דבר כעין זה בְּמַנְיֵית הַהֶרְיוֹטוֹת שאין להם חלק לעולם הבא, שָׁמַעְתְּ, וכך הוא הדבר, מִפְּנֵי מָה לֹא מָנוּ אֶת מִיכָה בכלל אלו שאין להם חלק לעולם הבא,

המשך בעמוד קכו

אף שהחטיא את ישראל בפסלו, וכמו שיבואר להלן, מִפְּנֵי שֶׁפִּתּוּ היתה מְצוּיָה לְעוֹבְרֵי דְּרָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר 'כָּל הָעוֹבֵר וְשָׁב אֶל הַלְוָיִם'. הגמרא מביאה דרשות בענין פסלו של מיכה. נאמר בפסוק: 'וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים' (זכריה י יא), אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, זֶה פִּסְלוֹ שֶׁל מִיכָה, שכשעברו ישראל בים העביר עמו מיכה את השם שכתב משה כדי להעלות את ארונו של יוסף מהנילוס, ועל ידי שם זה גרם מיכה לעשיית עגל הזהב במדבר, וזו ה'צרה' שעברה בים יחד עם ישראל.

תַּנְיָא, רַבִּי נָתָן אוֹמֵר, מְנַדֵּב – מקומו של מיכה, ועד לְשִׁילֹה מקום המשכן, היה מרחק שְׁלֹשָׁה מִילִין בלבד, וְהָיָה עָשׂן הַמַּעֲרָכָה שעל גבי המזבח במשכן וְעָשׂן הקרבנות של פֶּסֶל מִיכָה מִתְעָרְבִין זֶה בָּזֶה, בְּקִשּׁוּי מִלְאֵבי הַשָּׁרֵת לְדוֹחֲפוֹ למיכה, אָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַנִּיחוּ לוֹ, שֶׁפִּתּוּ מְצוּיָה לְעוֹבְרֵי דְּרָכִים. מסיימת הברייתא, וְעַל דָּבָר זֶה נֶּעֱנְשׁוּ אַנְשֵׁי 'פְּלֶגֶשׁ בַּגִּבְעָה', כשבאו ישראל להלחם בבני בנימין על כך שחיפו על אנשי גבעת בנימין שהתעללו בפילגש וגרמו למיתתה, ונפלו ישראל בידי בני בנימין ונהרגו מהם ארבעים אלף איש, ובאמת צדקו במלחמתם ולא היו צריכים להההרג, אלא שֶׁאָמַר לָהֶן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בִּכְבוֹדִי לֹא מְחִיתֶם – לא יצאתם למלחמה על חילול כבודי, שמיכה הקים פסל והחטיא את ישראל, ורק עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם מְחִיתֶם – יצאתם למלחמה מחמת ההתעללות בפילגש והריגתה, ולכן נענשו.

אגב כך שהוזכרה זכותו של מיכה שהיתה פיתו מצויה לעוברי דרכים, מביאה הגמרא מימרא נוספת בענין זה: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן קִסְמָא, גְּדוֹלָה לְגִימָה – אכילה שמאכילים את האורחים, שֶׁהֲרֵיחָקָה שָׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת של גויים מִיִּשְׂרָאֵל, והם עמון ומואב שנאסרו לבוא בקהל ה' עד עולם, והיה זה מחמת אכילה ושתיה שמנעו מישראל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כג ה) 'עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמָּיִם'. וְרַבִּי יוֹחָנָן הִידְּיֵה אָמַר – ורבי יוחנן עצמו אמר מימרא אחרת בענין הלגימה, שהיא מְרַחֶקֶת אֶת הַקְּרוֹבִים, וּמְקָרֶבֶת אֶת הָרְחוֹקִים, וּמַעֲלָמֶת עֵינַיִם מִן הָרְשָׁעִים, וּמַשְׁרָה שְׁכִינָה עַל נְבִיאֵי הַבַּעַל, וְשִׁגְגָתָה עוֹלָה זָדוֹן.

מבארת הגמרא: מצאנו שהלגימה מְרַחֶקֶת אֶת הַקְּרוֹבִים,